VISUL NESFÂRŞIT AL SECOLULUI AL XVII-LEA: LIMBA ADAMICĂ

VALERIU GHERGHEL*

0. Notă introductivă

Am ordonat eseul care urmează în trei secţiuni. În prima parte, prezint câteva întrebări subtilissime, ridicate de teologi, enciclopedişti, savanţi etc. Aceste întrebări, mai degrabă amuzante decât productive, seamănă cu întrebările propuse adesea, în Evul Mediu, de practicanţii genului *quodlibetal*. Propriu vorbind, ele deschid o serie de pseudo-probleme. În secţiunea secundă, ofer o sugestie cu privire la problema identificării adevăratei limbi adamice, a limbii originare. Unii spun că această limbă (poate, ebraica) a fost vorbită până la episodul Turnului Babel (Facerea, 11: 1–9), până la *confusio linguarum*. În ultima secţiune, consemnez eforturile filosofilor, gramaticienilor şi lingviştilor de a construi o limbă perfectă *a priori* (o limbă filosofică). Ceea ce uneşte cele trei secţiuni e durabila obsesie a limbii adamice.

1.1. Adam nomothetul

Teologii au pus adeseori întrebări cu totul neaşteptate. Astfel, în eseul *Naming the Animals: All in a Day's Work of Adam*, Russell Grigg (1996: 46–49) se întreabă dacă Adam a putut să numească într-o singură zi toate (dar absolut toate!) animalele existente până atunci… Sarcina pare imposibilă pentru un om obişnuit. Dar a fost Adam un om obişnuit? Episodul numirii e relatat în Facerea 1, 24–27. Adam a numit animalele în ziua a şasea a Creaţiei, înainte ca Eva să fi fost plăsmuită de Dumnezeu.

* Facultatea de Filosofie şi Ştiinţe Social-Politice, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, bd. Carol I, nr. 11, România.

ALIL, t. LI, 2011, Bucureşti, p. 205–217

BDD-A1229 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:22 UTC)

Pentru a da un răspuns, Russell Grigg presupune că, înainte de păcat, percepţia lui Adam, simţurile sale, memoria lui erau ieşite din comun. Adam nu era ca omul de azi. Vedea mai limpede. Memora mai repede şi mai mult. Auzea mai bine. Obosea mai greu. Opinia despre facultăţile extraordinare ale lui Adam (până la păcat) a fost susţinută şi de Martin Luther, care se referă explicit la simţul văzului. Noi nu mai avem ascuţimea privirii lui Adam.

Spre a sugera sarcina dificilă a lui Adam, Grigg menţionează că există 6000 de specii de reptile şi 2000 de specii amfibiene. Când să numeşti această populaţie uriaşă? Russell Grigg face adaos că Adam nu a avut, totuşi, ca sarcină să construiască o taxonomie a vieţuitoarelor, să le clasifice riguros şi nici să să le numească pe fiecare în parte. El a dat nume generice, pentru grupuri de animale. În concluzie, Adam a numit doar speciile (lupi, urşi, pelicani etc.), nu şi indivizii care le compun. Limbajul omenesc reflectă, probabil, şi astăzi nomenclatura lui Adam. Avem nume pentru specii, nu şi pentru indivizii izolaţi. Fenomenul a fost numit de către lingvişti *penuria nominum*. Numai în cadrul genului uman există nume pentru fiecare individ în parte: numele proprii (Ioan, Petru, Pavel etc.).

Întrebarea care nu a fost pusă, din păcate, de Russell Grigg este cea privitoare la contribuţia Evei. Frumoasa, ispititoarea şi ispitita femeie nu a numit niciodată nimic? Vom vedea în cele ce urmează (când voi prezenta opiniile lui Dante) că tocmai Eva a iniţiat dialogul, replica, rostirea, comerţul de opinii.

1.2. Jurnalul intim al lui Adam

Căutând întrebări la care nu se poate răspunde, am nimerit inevitabil şi peste lucrarea lui Gustav Barthel, *Konnte Adam schreiben? Weltgeschichte der Schrift. Von der Keilschrift zum Komputersatz* (vezi Barthel 1972). Fireşte, sub acest titlu baroc, Gustav Barthel nu întreabă la modul serios dacă primul om chiar a ştiut să scrie şi nu tratează nici măcar problema limbii adamice, adică a limbii în care s-au înţeles în rai Dumnezeu, Adam, Eva şi şarpele.

Multe întrebări teologice nu au un răspuns, de aceea sunt numai pseudo-întrebări, chiar dacă au fost puse de o autoritate. Ele nu pot fi investigate la modul foarte serios. Fireşte că nimeni (nici Origen, nici Thoma d'Aquino, nici Martin Luther) nu ar fi putut stabili dacă Adam chiar ştia să scrie sau nu. Dar Iisus? Cu siguranţă…

Alte întrebări imposibile (sau, pur şi simplu, gratuite). Putem spune ce a însemnat iubirea în cazul lui Adam şi Eva? Dacă nu ar fi gustat din fructul oprit, cei doi i-ar mai fi avut pe Abel şi Cain? Sau: în ce limbă i-a vorbit Evei perfidul şarpe? În ce grai a îndemnat o să guste din fructul oprit? Sau: în ce limbă i s-a adresat Dumnezeu lui Adam, când i-a poruncit să numească făpturile? Şi aşa mai departe.

BDD-A1229 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:22 UTC)

1.3. Dante Alighieri: prioritatea Evei

În *De vulgari eloquentia*, Dante Alighieri a elogiat limba vorbită atunci de popor (limba vulgară) pentru motivul că are virtuţi poetice. Le-a ilustrat el însuşi, de altfel, în *Commedia*, numită mai târziu, pe drept cuvânt, *divină* (poate de Boccaccio). În primul capitol al tratatului menţionat mai sus, Dante cercetează apariţia limbii şi evoluţia ei până în secolul al XIV-lea. El afirmă că numai omul are însuşirea de a vorbi, „fiindcă numai lui i-a fost de trebuinţă [limbajul]. Nu le-a fost de trebuinţă [nici] îngerilor, nici făpturilor mai prejos de om", adică animalelor.

În opinia lui Dante, îngerii nu au nevoie de limbaj, întrucât înţeleg imediat ceea ce gândesc celelalte făpturi angelice. Sfinţii Bonaventura şi Thoma vorbiseră totuşi de un limbaj al îngerilor (nodurile şi semnele). În schimb, animalele stau sub domnia instinctului pur şi nu au putut căpăta un limbaj. Doar omul – în măsura în care este (şi este) o fiinţă raţională – are nevoie de limbaj, de un „semn legat". Acest semn legat, scrie Dante (1971: 535), „este tocmai nobilul lucru despre care vorbim: este sensibil în calitatea lui de sunet; iar în măsura în care se dovedeşte în stare să însemne ceva, după voie, este raţional".

În chip surprinzător, Dante Alighieri susţine că Eva a vorbit cea dintâi, în momentul în care a fost ispitită de şarpe. Acesta a fost primul dialog din istorie, „primul act de limbaj". Deşi a vorbit mai târziu decât Eva (după episodul ispitirii), Adam a avut (totuşi!) cel dintâi posibilitatea rostirii, fiindcă Dumnezeu l-a înzestrat tocmai pe el cu această nobilă însuşire. Oricum, între Adam şi Dumnezeu nu a existat un dialog propriu-zis. Dumnezeu s-a exprimat, la început, prin fenomene naturale. Iar primul cuvânt rostit de Adam a fost, literalmente şi în toate sensurile, un nume de glorificare, Numele însuşi al lui Dumnezeu: El. Prima rostire a lui Adam ar fi fost, prin urmare, o exclamaţie de bucurie, El, pentru că „Dumnezeu însuşi e în întregime bucurie" (Dante 1971: 537). Dante mai spune că Dumnezeu a dat omului însuşirea vorbirii cu un singur scop: acela de a fi lăudat, slăvit, magnificat. Poetul opinează că limba cu care a fost înzestrat Adam de către Dumnezeu a fost ebraica. Prin urmare, după părerea lui Dante Alighieri, limba adamică aceasta a fost.

2. Limba adamică: ebraica, elina sau un alt idiom

Aş menţiona, de la bun început, că limba adamică a avut, în opinia erudiţilor, trei însuşiri principale: non-echivocitate, transparenţă cognitivă, universalitate.

Dar în ce idiom s-au înţeles, totuşi, Adam, Eva, Dumnezeu, şarpele? Unii savanţi au argumentat că acest idiom originar a fost ebraica. Alţii au venit cu propuneri interesante şi bizare: greaca, latina, araba, flamanda, franceza, germana, suedeza etc.

Să analizăm un fragment din lucrarea lui Maurice Olender, *Limbile Pardisului*. Iată ce spune autorul lucrării (Olender 1999: 9). Dacă sfântul Augustin (354–430) propovăduieşte,

BDD-A1229 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:22 UTC)

în *De civitate dei* (XVI: 11, 1), versiunea oficială a ebraicei ca „limbă omenească a originilor", Antichitatea avea deja disidenţii ei faţă de cauza ebraică. Astfel, Theodoret de Cyr (393–466) pariază pe siriacă împotriva ebraicei, iar Grigore de Nyssa (330–394) afirmă cu tărie că această limbă [limba ebraică, n.n.] nu e cea mai veche. De altfel, precizează el, Dumnezeu nu este acel „dascăl de şcoală" pe care ni-l închipuim învăţându-i alfabetul pe [Adam şi Eva]. Începând din Renaştere, [disputa cu privire la] limbile Paradisului prosperă în toate părţile Europei".

Olender adaugă informaţia că suedezul Andreas Kempe a redactat o broşură de 47 de pagini, intitulată chiar *Limbile Paradisului*. În acest studiu ironic, Andreas Kempe povesteşte (şi îl putem bănui de oarece sarcasm) că „voluptuoasa Evă" a cedat unui şarpe a cărui „seducţie diavolească" împrumută cuvintele limbii franceze. Această poveste a păcatului originar se petrece într-o grădină unde, alături de şarpele francofon, Adam vorbeşte daneza, iar Dumnezeu suedeza" (Olender 1999: 10).

Şi G.W. Leibniz (1646–1716) a căutat să identifice limba adamică (sau limba originară). În *Noi eseuri asupra intelectului omenesc* (redactate în 1704), Leibniz prezintă într-o pagină celebră pe un erudit medic din Anvers, Jan Van Gorp (1518–1572), care „nu s-a înşelat prea mult pretinzând că limba germanică, pe care el o numeşte cimbrică, are tot atâtea şi [chiar] mai multe urme arhaice decât ebraica însăşi". În opinia lui G.W. Leibniz, limba vorbită de Adam şi Eva în Eden a fost, fără dubii, o limbă indo-europeană.

Dacă s-au făcut ipoteze extravagante în legătură cu limba adamică a originilor, putem să ne întrebăm la fel de bine ce limbă vor vorbi preafericiţii în cer, după Judecata de Apoi. Care va fi (şi cum va suna) limba *eschatologică*? Ebraica, greaca veche, latina, araba, germana sau o limbă cu totul nouă? Vom muri şi vom vedea.

2.1. În căutarea limbii adamice: Leibniz

Voi stărui asupra ipotezelor lui Leibniz. Ideea de a identifica urmele limbii adamice în graiurile actuale l-a obsedat pe G.W. Leibniz. În *Noi eseuri asupra intelectului omenesc*, lucrare care s-a tipărit abia după moartea filosofului german, Leibniz menţionează metoda de a stabili aceste urme. E vorba, firește, de cercetarea etimologiei cuvintelor.

Unii savanţi au presupus că limba originară (protolimba ipotetică, limba vorbită în paradis de Adam, de Eva, de şarpe) a fost ebraica. Alţii au argumentat că Adam şi Eva au vorbit araba. Alţii că s-au înţeles în greacă sau latină. Gottfried Wilhelm Leibniz consideră că tocmai germana veche a păstrat urmele cele mai limpezi ale limbii „naturale" (el nu o numea *adamică*, dar folosea termenul). Să-l ascultăm: „Nu există nimic care să combată ideea originii comune a tuturor seminţiilor şi a unei limbi radicale şi primitive. Dacă limba ebraică sau arabă se aseamănă cel mai mult [cu această limbă radicală şi primitivă], ea trebuie să fie, cel puţin, foarte mult modificată şi se pare că germana veche a a conservat cel mai bine limba naturală şi (pentru a vorbi pe limba lui Jacob Böhme) adamică" (Leibniz

BDD-A1229 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:22 UTC)

2003: 2). Chiar dacă e perfect fantezist când afirmă că idiomul german s-ar asemăna cel mai mult cu ipotetica limbă radicală şi primitivă, G.W. Leibniz are, în fond, dreptate să susţină că limbile vorbite în lume au o evoluţie (că nu sunt îngheţate, precum limbile moarte) şi că un grup de limbi (limbile indo-europene, să zicem) e format din graiuri înrudite.

Există certe afinităţi între latină şi greacă. Există afinităţi între limbile romanice de azi (italiana, franceza, spaniola, româna etc.). Analiza etimologică a arătat, de exemplu, că unii termeni greci sau latini au afinităţi cu unii termeni din limba sanscrită. Cuvintele au un radical comun. În sfârşit, aş preciza că ideea de originaritate, de cuvânt iniţial, de rădăcină „radicală" e dubioasă şi discutabilă. Dar despre originarul care nu e niciodată originar, despre primul care nu e, totuşi, niciodată primitiv, nu e locul să vorbim acum.

2.2. Cuvintele şi lucrurile: o aporie

Ideea noastră despre relaţia dintre nume şi lucru s-a format prin lectura Facerii şi a episodului în care Adam a numit animalele: „Şi a pus Adam nume tuturor animalelor şi tuturor păsărilor cerului şi tuturor fiarelor sălbatice" (*Facerea*, 2: 20). Întâi au fost create lucrurile şi fiinţele şi abia apoi, la porunca lui Dumnezeu, nomothetul Adam le-a botezat. Momentul creării limbajului (al limbajului în sine) nu e specificat în Cartea Facerii. Limbajul ia naştere în însuşi actul numirii făpturilor de către Adam? Sau termenii au fost creaţi de Dumnezeu odată cu omul şi preexistau numirii?

Oricum ar fi povestea, impresia noastră e că lumea a fost înaintea cuvintelor. Dar lingvistul Eugeniu Coşeriu contrazice această percepţie comună. Citez din studiul *Omul şi limbajul său* (Coşeriu 2009: 47): „Limbajul nu depinde absolut deloc de existenţa «lucrurilor» – căci este anterior distincţiei înseşi între existenţă şi inexistenţă –, ci, invers, este condiţie necesară pentru confirmarea existenţei lucrurilor (sau a «inexistenţei» lor). De fapt, existenţa lucrurilor se poate proba doar plecând de la limbaj, întrebându-ne dacă anumite entităţi corespunzătoare semnificatelor deja date în limbaj se găsesc sau nu în lumea experienţei fizice. În acest fel, adeverim că în lume există «arbori», «râuri», «animale»; dar ca «arbori», «râuri», sau «animale» aceste existenţe sunt cunoscute şi delimitate întâi în limbaj".

Deci ce a fost mai întâi, cuvântul sau lucrul? E la mijloc, firește, o situaţie aporetică. Pentru a numi făpturile e nevoie, desigur, de un vocabular, de o limbă. Dar pentru a stabili regulile de numire într-o limbă, avem nevoie deja de o altă limbă, de o limbă anterioară. Dar şi aceasta are nevoie, la rândul ei, de o limbă… Regresul nu poate fi evitat. Pentru acest motiv, Umberto Eco s-a ferit să vorbească de o „limba adamică", iniţială. Oricât de adamică, de „matinală", limba din Eden nu a fost cea dintâi, raţionează semiologul. În ceea ce priveşte raportul dintre lucruri şi cuvinte, ne confruntăm cu o situaţie similară. Lucrurile devin lucruri abia prin limbaj. Într-un sens, limbajul trebuie să fie înaintea lucrurilor. Dar nici limbajul fără lucruri nu are sens. Pe de altă parte, e greu de susţinut ipoteza că numele

BDD-A1229 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:22 UTC)

preced lucrurile. Singura soluţie e să afirmăm concomitenţa lucrurilor şi a cuvintelor. Lucrul devine lucru prin numire. Dar şi cuvântul devine cuvânt propriu-zis tot în operaţia numirii.

3. Critica limbilor naturale: Francis Bacon

Francis Bacon a avut ideea de a construi o limbă filosofică perfectă, o limbă adamică (lipsită de ambiguitate, transparentă cognitiv, universală). Pentru a ajunge la un atare limbaj, Bacon a încercat să distrugă (în cartea întâi din *Novum organum*, în aşa-numita *pars destruens*) cele patru specii de „idoli", adică ideile şi noţiunile false, ideile care ne împiedică să gândim limpede. Iată definiţia din *Novum organum* (1: 38): „Idolii şi noţiunile false, care au pus stăpânire pe intelectul omenesc şi s-au înrădăcinat adânc într-însul, nu numai că au năpădit spiritele oamenilor, aşa încât adevărul abia poate să pătrundă, dar chiar dacă îi este dat şi îngăduit să pătrundă, [idolii] vor reveni şi vor tulbura înnoirea ştiinţelor, afară numai dacă oamenii nu iau măsuri împotriva lor şi nu se apără, pe cât este cu putinţă". Asta va face Bacon însuşi.

Gânditorul recenzează patru specii de idoli: *idola tribus*, *idola specus*, *idola fori* şi *idola theatri*. Idolii forului, de pildă, ţin de modul în care folosim limba obişnuită. Această limbă e plină de echivocuri, tulbure, imperfectă. Cuvintele sunt folosite adeseori greşit. Funcţia însăşi a numirii e coruptă. Idolii care ne stăpânesc prin intermediul cuvintelor reprezintă „nume de lucruri care nu există, [dar şi] nume de lucruri care există, însă confuze, prost definite şi extrase din lucruri într-un mod grăbit şi parţial" (*Novum organum*, 1: 60).

Un exemplu de concept confuz este acela al „umedului", care desemnează în acelaşi timp multe lucruri diferite. Termenul are o profuziune de semnificaţii, ceea ce îl face inutil şi vătămător. Pentru a remedia limbajul, e nevoie aşadar de o „terapie" a cuvintelor. Ideea va fi preluată de Hobbes şi Locke (cf. şi Eco 2002: 169–171).

Francis Bacon găseşte că semnele pot fi de două feluri. Hieroglifele, gesturile şi emblemele sunt semne motivate (*ex congruo*), simbolurile sunt semne convenţionale (*ad placitum*). Interjecţiile, de pildă, sunt semne motivate. Cuvântul „casă", cuvântul „grădină", cuvântul „turn" sunt, în schimb, semne convenţionale. Când va redacta *Abecedarium Novum Naturae* (în 1622), o încercare grandioasă de a clasifica entităţile şi ideile, Francis Bacon se va gândi, în primul rând, la semnele convenţionale. Dar aceste semne au însuşirea de a se referi la o noţiune precisă. Termenii din „abecedarul" lui Bacon nu vor suferi de confuzie. În acest abecedar, Bacon prezintă un catalog (un indice) al cunoaşterii, un inventar al noţiunilor de bază. Realizarea acestui catalog e principala sarcină a filosofilor. Ei caută să identifice varietăţile de ordine din lumea sensibilă. Pe baza acestui catalog, a acestei clasificări a universului, am putea construi un vocabular de „caractere" (de simboluri), care să constituie limba filosofică perfectă.

Francis Bacon s-a oprit, din păcate, la clasificare. A rămas, pe drept cuvânt, celebră clasificarea ştiinţelor după facultăţile spiritului omenesc: memorie, imaginaţie şi raţiune. Aş

BDD-A1229 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:22 UTC)

menţiona că această clasificare (care îl va inspira şi pe Diderot, în *Enciclopedie*) e prezentată de Bacon în lucrarea *De dignitate et augmentis scientiarum*. Dar filosoful englez nu a oferit nicio sugestie cu privire la modul în care trebuie să se prezinte vocabularul noii limbi (dicţionarul caracterelor).

3.1. Descartes: *mathesis universalis*

Prin *mathesis universalis*, ştiinţa sau matematica universală, Descartes a înţeles probabil „o algebră foarte generală, care, independent de conţinut, arată numai ordinea de succesiune a unor termeni sau măsura, dar numai a raporturilor dintre lucruri" (cf. Dumitriu 1975: 521). Ca toţi filosofii raţionalişti, René Descartes a fost obsedat de ordine; lumea lui este, cu adevărat, *ordo et mensura*. Dar metoda lui Descartes nu era o „maşină de gândit", cum vor voi mai târziu Hobbes şi Leibniz. Descartes nu a înţeles gândirea ca pe un calcul. A gândi nu e totuna cu a calcula.

Mathesis universalis conducea în chip firesc (sau măcar sugera) edificarea unei limbi filosofice perfecte. Dar Descartes a considerat sarcina re-constituirii „limbii adamice" ca fiind mult prea dificilă şi, în acelaşi timp, lipsită de urgenţă.

3.1.1. Limbi perfecte: tentativa lui Descartes şi paradisul ceresc

În 1629, părintele Mersenne i-a expediat lui René Descartes, într-o cunoscută epistolă, proiectul unei limbi perfecte. Noua limbă era, în realitate, creaţia unui savant ciudat, un anume Des Vallées. Fiindcă nu a primit recompensa solicitată cardinalului Richelieu, Des Vallées nu a acceptat să-şi publice niciodată invenţia. Probabil că proiectul a circulat, totuşi, în manuscris, de vreme ce părintele Mersenne i l-a trimis lui Descartes, sub forma unui rezumat de câteva propoziţii. În răspunsul din 20 noiembrie, Descartes va examina, fără încântare, proiectul lui Des Vallées. Pornind de la el, filosoful va exprima pe scurt câteva din ideile personale cu privire la realizarea unei limbi perfecte.

Aş observa, înainte de orice, că Descartes e, mai curând, sceptic (va rămâne un sceptic cât va trăi) în privinţa limbii filosofice. Pentru a o edifica, avem nevoie de un vocabular de caractere şi de o gramatică. Realizarea lexicului (a vocabularului, a dicţionarului) nu ar trebui să constituie o dificultate insurmontabilă, fiindcă am porni de la dicţionarele deja existente ale limbilor naturale. Gramatica, în schimb, ar fi mult mai greu de construit. Cu toate acestea, Descartes este optimist. Nu e nicio grabă. Gramatica va remedia o parte din imperfecţiunile limbii naturale. Un gramatician priceput va reuşi cândva s-o redacteze. În fond, scrisoarea lui Descartes exprimă idei curente în secolul al XVII-lea. Dar Descartes sesizează că problema principală a limbii perfecte nu e, până la urmă, nici vocabularul, nici gramatica. Problema e clasificarea, ordonarea ideilor şi a entităţilor din univers. Numai aşa, scrie el, am putea memora caracterele primitive.

BDD-A1229 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:22 UTC)

Dar clasificarea universului, identificarea tipurilor de ordine reprezintă sarcina fundamentală a oricărei filosofii „adevărate”. Ar trebui să clasificăm mai întâi lucrurile şi, mai apoi, ideile cu privire la lucruri (care trebuie să fie clare şi distincte). Am realiza, astfel, „un sistem al ideilor clare şi distincte”. Într-o etapă ulterioară, pentru fiecare idee ar fi nevoie de un caracter (de un simbol). Am căpăta astfel un soi de „matematică a gândirii”. Limbajul realizat ar fi lipsit de viciul echivocului şi al redundanţelor. În definitiv, vocabularul limbilor naturale (dicţionarul) e plin de cuvinte atinse de ambiguitate, care trimit la idei iremediabil confuze.

Aş reproduce, în încheierea acestei prezentări, câteva aserţiuni din scrisoarea lui Descartes. Prima: „Eu cred că această limbă este posibilă şi că poate fi găsită ştiinţa de care depinde, prin intermediul căreia ţăranii vor putea judeca pe tema adevărului mai bine decât o fac acum filosofii. Însă nu sunt încredinţat că o voi putea vedea vreodată în uz”. Şi imediat: „Întrebuinţarea unei asemenea limbi ar presupune mari schimbări în ordinea lucrurilor; ar trebui ca întreaga lume să nu fie decât un paradis ceresc. Ar trebui să fie enumerate toate gândurile oamenilor, să fie puse în ordine, începând prin a distinge ideile cele mai simple, care sunt în imaginaţia omului şi din care se compune tot ceea ce ei gândesc” (cf. Dumitriu 1975: 522).

La urma urmelor, Descartes nu era prea departe de viziunea lui Francis Bacon. E necesar, în primul rând, credea filosoful, să curăţăm limbile naturale de ambiguităţi şi, în al doilea rând, să punem ideile în ordine (şi să construim „abecedarul naturii”). Scepticismul îl face pe Descartes să nu atace direct problema limbii perfecte. Dar nici mai târziu Descartes nu a încercat să obţină o „gramatică a ideilor” ori să clasifice entităţile care populează universul. Doar pe temeiul unei astfel de clasificări a lucrurilor şi ideilor ar putea fi construită o limbă adamică. În scrierile lui Descartes, nu există niciun indiciu concret cu privire la clasificare şi la edificarea „gramaticii ideilor”. Din corespondenţa cu părintele Mersenne rezultă că Descartes nu se opunea construirii unei limbi filosofice *a priori*. Dar el o privea în scrisoarea de răspuns doar ca pe „un instrument de comunicare, foarte util, dar în nici un caz ca pe un instrument capabil de a înlocui travaliul gândirii vii” (cf. Dumitriu 1975: 522).

3.2. Limbi perfecte: tentativa lui Dalgarno

George Dalgarno a publicat *Ars signorum* în 1661. Tratatul conţine proiectul unei limbi filosofice *a priori*. Uneori însă, lucrarea lui Dalgarno e mult prea sumară. Autorul se mulţumeşte, adesea, cu propoziţii aluzive şi vagi. De exemplu, clasificările rămân adesea în stadiul de schiţă incipientă. Prezentarea însăşi a proiectului, estimează Umberto Eco (2002: 183), e, măcar în unele secţiuni, contradictorie, criptică, obscură. George Dalgarno a fost un profesor scoţian. Şi-a petrecut cea mai mare parte a vieţii la Oxford, unde a predat gramatica

BDD-A1229 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:22 UTC)

într-o şcoală privată. A corespondat şi i-a cunoscut pe savanţii oxonieni ai timpului său. Lucrarea *Ars signorum* a fost citită şi apreciată cu siguranţă de John Wilkins.

O limbă universală – apreciază George Dalgarno – trebuie, îndeosebi, să examineze şi să rezolve două chestiuni distincte. Cea dintâi se referă la o clasificare riguroasă (după prescripţii ştiinţifice, deci) a entităţilor din lumea sublunară. A doua se referă la stabilirea unei gramatici pentru caractere. În opinia lui Dalgarno, clasificarea universului (şi a noţiunilor filosofice) constituie misiunea necesară a filosofilor. Gramatica organizează, în schimb, vocabularul (caracterele, mai precis) pentru a corespunde cu lucrurile şi noţiunile clasificate. Din nefericire, în deosebire de John Wilkins, George Dalgarno nu a fost în măsură să edifice o clasificare completă. El a oferit, în treacăt, câteva sugestii, exprimând apoi speranţa că, într-un viitor mai mult sau mai puţin apropiat, metafizicienii vor soluţiona chestiunea ordinii universului şi a clasificărilor (de entităţi şi de idei).

Din câte ne amintim, nici Descartes nu şi-a propus vreodată cu maximă seriozitate să edifice o astfel de clasificare.

Ca gramatician, Dalgarno (care cunoştea observaţiile din scrisoarea lui Descartes către părintele Mersenne) intuieşte imediat că această limbă nu e numai o chestiune de scriere, ci şi una de rostire. Limba se cade a fi folosită în comunicarea de zi cu zi. În ceea ce priveşte noţiunile primitive, autorul lui *Ars signorum* consideră că ele trebuie căutate în structura care leagă genul, specia şi diferenţa. Tradiţia clasificării/diviziunii prin gen, specie şi diferenţă e, după cum ştim, una aristotelică. Ea a fost consacrată, pentru multe veacuri, de *Isagoga* lui Porphyrios. Umberto Eco (2002: 184) estimează că „aspectul ambiţios al proiectului lui Dalgarno (ca de altfel şi al proiectului lui Wilkins) este că această clasificare trebuie să aibă în vedere nu numai genurile naturale, până la cele mai mărunte varietăţi de plante şi animale, ci şi obiectele artificiale şi accidentele, încercare pe care tradiţia aristotelică nu o întreprinsese niciodată”.

Fără nici o îndoială, George Dalgarno a fost un gânditor novator pentru secolul al XVII-lea. De pildă, el consideră că, din punct de vedere ontologic, substanţa e un *agregat de accidente*. Mulţi filosofi empirişti vor prelua această teorie (aşa-numita Bundle-Theory). Lucrul e un mănunchi de proprietăţi, de însuşiri, de accidente. În sine, problema ontologică e foarte dificilă, întrucât (după cum descoperă şi autorul lucrării *Ars signorum*) accidentele sunt în număr nelimitat. În ceea ce priveşte speciile infime, şi Dalgarno numără câteva mii. Am spus deja că *Meditaţiile* din *Ars signorum* l-au ajutat pe John Wilkins să rezolve unele probleme din proiectul său. În istoria utopiilor limbii perfecte, Dalgarno ocupă, fără discuţie, un loc însemnat.

3.3. Limbi perfecte: tentativa episcopului Wilkins

Cel mai cunoscut inventator al unei „limbi filosofice a priori” (denumirea aparţine, se pare, logicianului Louis Couturat) este, desigur, englezul John Wilkins. El a început să

BDD-A1229 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:22 UTC)

mediteze la realizarea acestei limbi încă din 1641. Dar lucrarea care conţine toate detaliile proiectului, intitulată *An Essay Towards a Real Character, and a Philosophical Language*, a apărut abia în 1668. Limba inventată de el e, în principiu, universală, transparentă cognitiv şi lipsită de ambiguitate. Un caracter se cuvine a dezvălui natura lucrului denumit. John Wilkins subliniază în mai multe rânduri legătura necesară dintre caracter şi lucru.

Wilkins afirmă, încă de la începutul eseului, că încercarea lui e menită a remedia urmările nefaste ale Turnului Babel: diversitatea limbilor naturale (*confusio linguarum*) provine din blestemul babelian. În continuarea lucrării, autorul evocă limba originară (crede că a fost ebraica) şi apoi discută despre evoluţia limbilor naturale, după evenimentul „înmulţirii" limbilor şi al împărţirii oamenilor în seminţii cu idiomuri particulare. În fine, Wilkins subliniază scopul întregii lucrări: prezentarea limbii filosofice. Intenţionează să edifice o limbă bazată de caractere (simboluri), „ce poate fi înţeleasă de orice popor". Aşadar, propune o limbă universală, accesibilă tuturor, lipsită de echivoc şi transparentă cognitiv.

René Descartes nu a procedat în chipul cel mai potrivit când s-a gândit să derive dicţionarul caracterelor (lexicul, vocabularul limbii filosofice) dintr-un dicţionar existent (dintr-o limbă deja vorbită). În mod obligatoriu, caracterele trebuie raportate la lucruri (ele divulgă esenţa lor) şi la tabelul ideilor fundamentale stabilite de filosofi.

Realizarea efectivă a limbii filosofice trebuie precedată de o clasificare a tuturor entităţilor şi ideilor. Este, cu certitudine, o întreprindere grandioasă. În concepţia lui John Wilkins, clasificarea nu poate fi una de natură platoniciană, ca la Raymundus Lullus. Clasificarea lui vine din tradiţia aristotelică, prin gen, specie şi diferenţă. Autorul preia ordonarea noţiunilor fundamentale de la filosofii şi specialiştii timpului. Pentru domeniul botanic, foloseşte, de exemplu, clasificarea savantului John Ray. Sigur, clasificarea lui Wilkins, în acord cu ştiinţa oxoniană a vremii, constituie numai una dintre posibilele imagini ale lumii. Autorul nu bănuieşte câtuşi de puţin (şi nici nu avea cum!) că universul ar putea fi ordonat într-un mod diferit şi că orice clasificare depinde întru totul de cultura care o propune. Abia astăzi ştim cu precizie că există clasificări diferite în funcţie de limba folosită de o comunitate şi de cultura ei. Lumea poate fi organizată în multe chipuri. În 1668, John Wilkins nu-şi putea imagina acest adevăr banal (cf. Eco 2002: 190).

Edificarea efectivă a limbii începe, aşadar, printr-o uriaşă operaţie taxonomică. Wilkins alcătuieşte, în primul rând, un catalog, un tabel cu 40 de genuri fundamentale. Genurile sunt împărţite în 251 de diferenţe specifice. Autorul obţine, în final, 2030 de specii. Încercarea lui Wilkins e, mai degrabă, impresionantă (prin îndrăzneala ei nemăsurată) decât coerentă. Episcopul clasifică ideile (ideea de Dumnezeu, de substanţă, de atribut etc.), lucrurile, obiectele, animalele, păsările, peştii, vegetalele, alimentele, straiele, băuturile, dansurile. Adică, în principiu, tot ceea ce ar cuprinde universul cunoscut de filosofii de la mijlocul veacului al XVII-lea. Clasificarea este, prin esenţa ei, o tentativă colosală şi imposibilă. Wilkins vrea să ordoneze un domeniu infinit, pe când numai mulţimile finite se pot organiza fără rest. Această imensă clasificare oferă posibilitatea

BDD-A1229 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:22 UTC)

numirii prin caractere (simboluri) a entităţilor. A clasifica universul sensibil e, neîndoios, doar o etapă în realizarea limbii filosofice. John Wilkins are nevoie şi de o gramatică pentru a mânui caracterele (vocabularul). Dintr-un caracter primitiv trebuie să derivi un caracter secundar (sau mai multe). Acest lucru nu se poate obţine în lipsa unor „morfeme şi mărci".

Umberto Eco (2002: 191) precizează: „Ajuns aici, Wilkins e în măsură să propună propria limbă întemeiată pe caractere reale. De fapt, aceasta se împarte în două limbi: (i) una scrisă, alcătuită din ideograme cu aspect oarecum chinezesc, însă nepronunţabile; (ii) una destinată rostirii. Se vorbeşte de două limbi întrucât notarea alfabetică destinată rostirii, chiar dacă urmează aceleaşi criterii combinatorii ca şi cea ideografică, este atât de diferită, încât reclamă o nouă învăţare. De fapt, limba fonetică este mai clară ca scriere în caractere reale".

Am remarcat mai sus că o clasificare a universului nu e cu putinţă. Nu a reuşit nici Descartes, în măsura în care şi-a propus acest lucru. Nici John Wilkins nu reuşeşte. În principiu, pot fi clasificate doar mulţimile finite. Mulţimea elementelor chimice e un exemplu strălucit de clasificare (tabelul periodic al lui Mendeleev). Mineralele, altul. Dar mulţimile infinite sau indefinite (şi universul e o mulţime indefinită şi eclectică) nu se pot ordona cu nici un chip. Jorge Luis Borges (2006: 248) are temeiuri când afirmă explicit: „Nu există o clasificare a universului care să nu fie arbitrară şi conjecturală. Pricina este foarte simplă: nu ştim ce este universul… Neputinţa de a pătrunde schema divină a universului nu poate, firește, să ne disuadeze de la plănuirea unor scheme umane, chiar dacă ştim prea bine că acestea sunt doar provizorii".

Aş remarca, în încheiere, un fapt extrem de interesant. Pentru că nu se pot numi în limba perfectă (şi nici nu se pot clasifica fără a ridica dificultăţi de netrecut), John Wilkins e constrâns să elimine din tabelele clasificatorii fiinţele inexistente (sirenele, pasărea Phoenix, grifonul, harpiile). Aceste făpturi, admite episcopul, pot fi folosite doar ca nume proprii de indivizi. Limba filosofică a lui Wilkins nu poate numi în mod adecvat anumite specii de mâncăruri şi băuturi (soiuri de struguri, marmeladă, ceai, cafea, ciocolată). Nu poate numi nici dansurile populare, nici anumite ţesături textile (satinul, mătasea).

E foarte curioasă această clasificare a universului din care lipsesc atât de multe entităţi (a se vedea şi DeMott 1958, Clauss 1982).

3.3.1. Swift despre tentativa lui Wilkins

Se presupune că limba adamică (aceea vorbită până la prăbuşirea Turnului Babel) a fost o limbă perfectă. Cuvintele nu sufereau de ambiguitate, erau transparente (din simpla examinare a cuvântului sesizai natura lucrului), exprimau cu exactitate gândurile şi desemnau fără rest lucrurile. Limba adamică era limba tuturor oamenilor care şi-au propus să ridice în câmpia Senaar turnul Babel. După acest episod, omenirea nu a mai putut vorbi un singur idiom. Încercarea de a reconstitui limba adamică a fost, în secolul al XVII-lea,

BDD-A1229 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:22 UTC)

visul multor savanţi şi, în genere, al spiritelor utopice. Ar fi trebuit să-l notăm în şirul acestora şi pe Comenius.

Unul dintre ei, cel mai cunoscut, cu siguranţă, a fost John Wilkins. El a construit un limbaj analitic, de „caractere reale", în care simbolul dezvăluia, la o simplă inspecţie, constituţia lucrului. Puţini ştiu însă că marele scriitor satiric Jonathan Swift a ironizat, în *Gulliver's Travels* (III: 5), această încercare nesăbuită. Să ne amintim. Gulliver e introdus într-o academie, unde există o secţiune de savanţi dedicaţi trup şi suflet inventării unei limbi universale. Cum arată noul limbaj? Swift oferă o caricatură. Iată un prim proiect. Cuvintele polisilabice sunt reduse la unităţi lexicale formate dintr-o singură silabă. Sunt eliminate verbele şi participiile. În lumea reală, doar numele (care desemnează lucruri) există. Limba e compusă exclusiv din substantive.

Al doilea proiect este şi mai interesant. Cuvintele sunt desfiinţate complet. Dacă termenii desemnează întotdeauna lucruri (şi numai lucruri), e mai potrivit să aduci lucrurile însele, când vrei să exprimi ceva, când porţi o discuţie. În loc să pronunţi termenul „măr", arăţi celorlalţi, la modul ostensiv, un măr real. Avantajul principal al acestei limbi neo-adamice, pur materiale, este, în opinia academicienilor evocaţi de Jonathan Swift, protejarea sănătăţii vorbitorilor. Firește, proiectul lui Swift e perfect absurd şi are menirea de a ne amuza. Nimeni nu ar fi în stare să vorbească (şi să gândească) doar cu (substantive şi) lucruri. E nevoie, până una-alta, de verbe, de prepoziţii şi conjuncţii.

Ofer, în încheiere, un citat consistent din romanul lui Swift (*Travels into Several Remote Nations of the World*, III: 5): „Celălalt proiect propunea, pur şi simplu, desfiinţarea tuturor cuvintelor, ceea ce, după cum se arată, ar fi foarte prielnic sănătăţii şi ar însemna o mare economie de timp. Or, cum cuvintele nu sunt decât «nume ale lucrurilor», «ar fi mult mai potrivit ca toţi oamenii să poarte la ei lucrurile de care au nevoie pentru a se face înţeleşi». Această născocire ar fi fost cu siguranţă aplicată spre a uşura viaţa şi a ocroti sănătatea supuşilor… Născocirea mai are şi un alt mare avantaj, şi anume acela că ea poate sluji ca limbă universală, înţeleasă de toate popoarele civilizate…".

Utopia limbii adamice a apus, ca de obicei, sub pana umoriştilor.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

Barthel 1972 = Gustav Barthel, *Konnte Adam schreiben*? *Weltgeschichte der Schrift. Von der Keilschrift zum Komputersatz*, Schauberg, Köln, DuMont.

Borges 2006 = Jorge Luis Borges, *Limba analitică a lui John Wilkins*, în *Eseuri*, traducere de Cristina Hăulică, Iași, Editura Polirom, p. 245–248.

Clauss 1982 = Sidonie Clauss, *John Wilkins' Essay Toward a Real Character: Its Place in the Seventeenth-Century Episteme*, în „Journal of the History of Ideas", 43, 4, p. 531–553.

BDD-A1229 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:22 UTC)

Coşeriu 2009 = Eugeniu Coşeriu, *Omul şi limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii şi lingvistică generală*, antologie, argument şi note de Dorel Fînaru, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza".

Dante 1971 = Dante Alighieri, *Despre arta cuvântului în limba vulgară*, în *Opere minore*, traducere de Petru Creţia, Bucureşti, Editura Univers.

DeMott 1958 = Benjamin DeMott, *The Sources and Development of John Wilkins' Philosophical Language*, în „The Journal of English and Germanic Philology", 57, 1, p. 1–13.

Dumitriu 1975 = Anton Dumitriu, *Istoria logicii*, ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

Eco 2002 = Umberto Eco, *În căutarea limbii perfecte*, traducere de Dragoş Cojocaru, Iaşi, Editura Polirom.

Grigg 1996 = Russell Grigg, *Naming the Animals: All in a Day's Work of Adam*, în „Creation", 18, 4, p. 46–49.

Leibniz 2003 = G.W. Leibniz, *Noi eseuri asupra intelectului omenesc*, traducere de Marius Tianu, control ştiinţific şi note de Adrian Niţă, studiu introductiv de Mircea Flonta, Bucureşti, Editura ALL Educaţional.

Olender 1999 = Maurice Olender, *Limbile Paradisului. Arieni şi semiţi*: *un cuplu providenţial*, traducere de Ion Doru Brana, Bucureşti, Editura Nemira.

THE ENDLESS DREAM OF THE EIGHTEENTH CENTURY: THE ADAMIC LANGUAGE

ABSTRACT

The author presents several problems disputed by philosophers, scientists or theologians in the eighteenth century, about the first language of the humankind. The dialogues in the Paradise between Adam, Eve and God, the priority of the Hebrew, the various connections word-reality, the making of a philosophical, perfect, articial idiom are reviewed here, with a special emphasis on the linguistic features of these topics.

Key-words: *adamic language, naming, Paradise, perfect language, Middle Age*.

BDD-A1229 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:22 UTC)